

As217

KIRJALLISUUS, KANSALLISET JUHLAPÄIVÄT JA TAPAKULTTUURI

Osa 2

Aikuisten perusopetus

Réka Aarnos

(**Kuvat:** Unsplash, Papunet, Wikikirjasto, Finna, Shutterstock, Pixabay)

Kirjallisuuden käsitteet

Kirjat

- Kirjoja on maailmassa tosi paljon.
- Kirjoja voidaan luokitella, eli laittaa ryhmiin.

Faktaa vai fiktiota?

FAKTA
on totta

FIKTIO
ei ole totta

Fakta ja fiktio kirjallisuudessa

FAKTA

TIETOKIRJALLISUUS

- kirjassa kerrotaan asioita, jotka **ovat totta**
- kirjan kirjoittaja voi olla tiedemies tai opettaja

FIKTIO

KAUNOKIRJALLISUUS

- kirjassa kerrotaan asioita, jotka **eivät ole totta**
- kirjan kirjoittaja on kirjailija, runoilija tai näytelmäkirjailija

Faktan ja fiktion lajit

FAKTA

TIETOKIRJALLISUUS

- oppikirjat
- tietokirjat
- lasten tietokirjat
- keittokirjat
- matkaoppaat
- kartat
- sanakirjat

FIKTIO

KAUNOKIRJALLISUUS

- romaanit
- novellit
- runot
- näytelmät
- sadut
- tarinat

**Kaunokirjallisuuden
päälajit**

**proosa –
kertomakirjallisuus**

lyriikka - runous

**draama -
näytelmäkirjallisuus**

Proosa, eli
kertomakirjallisuus

Satu

- Satu on vanha tarina, joka **ei ole totta**
- Satuja kerrotaan yleensä **lapsille**
- Sadun **päähenkilö** voi olla **ihminen tai eläin**, joskus päähenkilön hahmo on keksitty
- Satu on yleensä **melko lyhyt** tarina, jonka voi lukea tai kertoa kerralla
- Saduissa on usein jokin **opetus**, eli jokin asia, mitä halutaan opettaa lapsille

Romaani

- Romaani on **pitkä tarina**
- Romaanissa on noin 200-700 sivua
- Koko kirja on yksi tarina
- Tarina **ei ole totta**, vaan kirjailija on keksinyt sen (fiktio)
- Romaanissa on yleensä **päähenkilö**
- Romaanissa kerrotaan, mitä päähenkilö ja muut henkilöt ajattelevat, tuntevat ja tekevät

Novelli

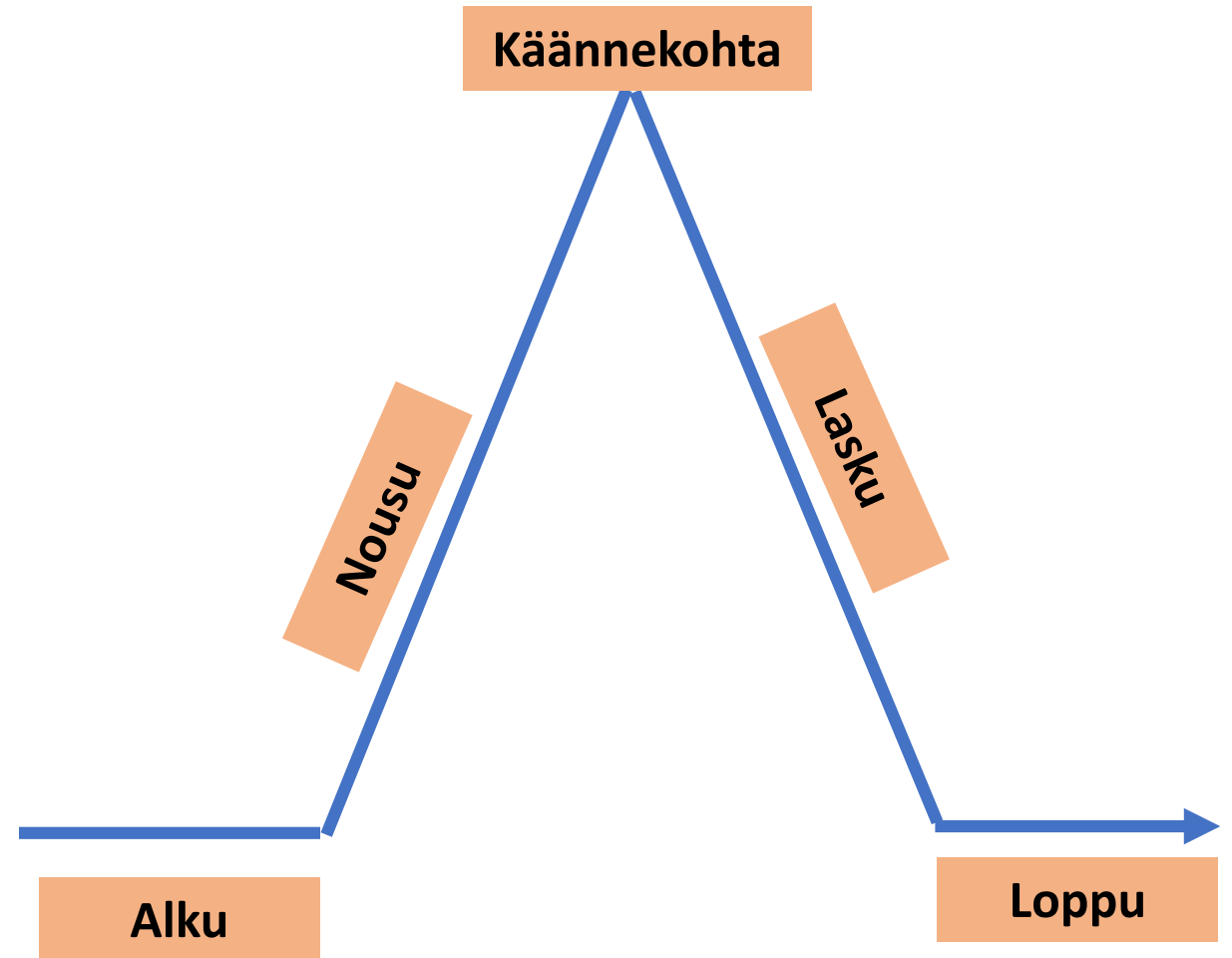
- Novelli on **lyhyt tarina**
- Novelli on noin 5-100 sivua
- Kirjassa on monta tarinaa
- Tarinat **eivät ole totta**, vaan kirjailija on keksinyt ne (fiktio)
- Novelleissa on yleensä **päähenkilö**
- Novellissa kerrotaan, mitä päähenkilö ja muut henkilöt ajattelevat, tuntevat ja tekevät
- Novellissa on aina selkeä loppu

HENKILÖT

- **Kertoja** on se henkilö, joka kertoo tarinaa. Hän voi olla samalla päähenkilö.
- **Päähenkilö** on se tarinan hahmo, josta kerrotaan enemmän kuin muista. Tarinassa voi olla yksi tai useita päähenkilöitä.
- **Sivuhenkilöt** eivät ole niin tärkeitä, kuin päähenkilö, mutta tarinassa kerrotaan myös heistä.
- Usein henkilöt **kehittyvät** tarinan aikana. He ehkä oppivat jotain uutta maailmasta tai ihmisistä, kasvavat ja kehittyvät.
- Henkilöt eivät ole aina hyviä tai pahoja, vaan hahmoissa on **monta eri piirrettä** samaan aikaan – ihan kuin todellisessakin elämässä.

JUONI

- Kirjan **juoni** tarkoittaa sitä, mitä kirjassa tapahtuu.
- Tarinan ei aina etene aikajärjestyksessä.
- Joskus päähenkilö muistelee asioita, jotka tapahtuivat aikaisemmin.
- Tarinassa on usein **käännekohta**, eli jokin hyvin tärkeä tapahtuma.

MILJÖÖ

- **Miljöö** on se **ympäristö**, jossa tekstin tapahtumat ovat.
- Miljöön kuvauksella kirjailija kertoo lukijalle, **missä** tarinan henkilöt asuvat, opiskelevat, työskentelevät, harrastavat.
- Myös **tapahtuma-aika** on osaa kirjan miljöötä.

Erilaisia romaaneja

- **Historiallinen romaani** – kertoo jostakin historian tapahtumasta
- **Sotaromaani** – esimerkiksi päähenkilö on sodassa tai sotilas
- **Rakkausromaani** – kertoo rakastumisesta tai rakastamisesta
- **Fantasia** – fantasiakirjallisuudessa on usein kuvitteellisia olentoja, esimerkiksi lohikäärmeitä tai noitia
- **Elämäkerta** – elämäkertaromaani on osittain faktaa ja osittain fiktiota, siinä kerrotaan jonkun ihmisen elämästä
- **Rikosromaani** – kirjassa tapahtuu rikos, jota selvitetään
- **Tieteisromaani** – tapahtumat sijoittuvat tulevaisuuteen

Runous
eli lyriikka

Runo

- Runo on vähän niin kuin kirjoitettu laulu
- **Rytmi** on runossa hyvin tärkeä, siksi runoja luetaan usein ääneen, eli **lausutaan**
- Runossa ei aina ole tarinaa
- Runossa on hyvin usein **tunteita**
- Hyvä runo vaikuttaa lukijan tunteisiin, se voi olla kaunis tai se voi herättää surua tai vihaa

Mistä runoja voi tunnistaa?

- Runoissa on usein lyhyitä rivejä. Runon rivin nimi on **säe**.
- **Säkeen** lopussa on joskus riimi, eli **loppusointu**.
- Runossa **rytmi** on tärkeää.
- Runot ovat usein melko lyhyitä.
- Runossa on paljon **kielikuvia**. Se tarkoittaa, että runoilija antaa sanoille uusia merkityksiä.

Säe, säkeet ja säkeistö

- Runon rivi on **säe**.
- Runon kappale on **säkeistö**.
- Säkeistön jälkeen tulee tyhjä rivi.
- Sitten alkaa uusi säkeistö.

säe

Vieras mies

Olin joka paikassa vieras mies,
muut katsoivat minua pitkään.
Joka paikasta halusin lähteä pois,
mutta olin joka paikassa
sielläkin vieras mies.

säkeistö

Ei ollut minulle rauhaa
koko maailmassa.
Ja minua kuljetti minussa
joku minulle vieras mies.

Lähde:

Tuija Takala: Vanhat runot, uudet lukijat, Avain 2020, sivu 88

Uuno Kailaksen runosta **Vieras mies** selkosuomeksi mukauttanut Tuija Takala

Alkusointu

- Vanhoissa suomalaisissa runoissa ja lauluissa on usein **alkusointu**.
- Alkusointu tarkoittaa, että runon tai **säkeen sanat alkavat samalla äänteellä** (kirjaimella).

Kökkö

Käki kukkoja kukutti,
käkätti kotikanoja.
Kukin kukkea kupunen
kukoi kuin kyky kekotti.
Kaikkokenkkäälä kajasti.

Lauri Viita

Lähde:

Lauri Viita: Kootut runot, WSOY 2008, sivu 276

Loppusointu

- Kun runon rivit loppuvat samaan tavuun, se on **loppusointu**.
- Tässä runossa sanat **aika** ja **taika** ovat riimipari.
- Myös **kuuhun** ja **suuhun** on riimipari.

Tänään

Tänään on juuri oikea aika
muurahaisen lentää kuuhun
ja tehdä siellä semmoinen taika
että namusia sataa suuhun.

Kirsi Kunnas

Lähde:

Kirsi Kunnas: Tapahtui Tiitiäisen maassa, WSOY 2004, sivu 13.

Kielikuvia

- **Kielikuva** tarkoittaa sitä, että jotakin sanaa käytetään eri merkityksessä, kuin tavallisesti.
- Runoissa käytetään erilaisia vertauskuvia. **Symbolit** ovat tunnuskuvia, esimerkiksi:
 - sydän = rakkaus
 - risti = kristinusko
 - puolikuu = islam
 - syksy/talvi = kuolema
 - kevät = elämä
- Runossa käytetään usein **metaforia**, eli epätavallisia **vertauksia**, esim. ”hän on aurinkoni”.
- Runosta voit etsiä salaisuuksia tai nauttia tunnelmasta.

Olen pieni lintu

Olen pieni lintu

kielikuva

lensin kaukaisesta maasta

yli vuorten ja laaksojen

kauas pohjoiseen

toiveiden siivillä

rakkauden tuulilla

kielikuva

saavuin pohjoisen taivaan alle

Pysähdyin lepäämään

Suomen oksille

Vaikka matka oli pitkä

vaikka kohtasin vaikeuksia

laulan yhä

kielikuva

elämästä, luonnosta, rakkaudesta

Lähde:

Taolin: Tuhat syytä lentää, Enostone 2011, sivu 27

Draama eli
näytelmäkirjallisuus

Näytelmä

- Näytelmä on tarina, joka on kirjoitettu **dialogimuotoon**
- Näytelmässä lukee, kuka sanoo ja mitä sanoo
- Näytelmä esitetään **teatterissa**

Teatterin sanastoa

näyttämö

Teatterin lava, jossa näytelmä tapahtuu.

näyttelijä

Hän on töissä teatterissa. Hän esittää eri henkilöitä.

näytelmä

Tarina, joka esitetään teatterissa.

katsomo

Paikka, jossa katsojat istuvat.

Näytelmäteksti

Asunto kuudennessatoista kerroksessa. Ovikello. Ana nousee ylös avatakseen oven. Se on Duka. Hänellä on matkalaukku kädessään; laskee matkalaukun maahan. Jo ennen Anan näkemistä Duka levittää kätensä valmiina tervehdykseen.

DUKA Vaimoni!

repliikki

ANA Anteeksi?

DUKA *(laskee kätensä)*
Kuka sinä olet?

paranteesi

ANA Entä kuka sinä olet?

DUKA Olen tullut kotiin.

ANA Te olette erehtyneet.

DUKA Se on mahdotonta, minä asun täällä.

ANA Ei, minä asun täällä.

DUKA Oletko ihan varma?

ANA Niin tuossa ovesa sanotaan.

DUKA Se voi sanoa ihan mitä haluaa.

ANA Voisitteko poistua?

(Duka ottaa matkalaukkunsa, poistuu. Sitten, yhtäkkiä, hän kääntyy.)

dialogi

paranteesi

Näytelmän yksi rivi on **repliikki**, eli repliikki on se, mitä yksi henkilöahmo sanoo.

Dialogi, eli vuoropuhelu on kahden henkilön keskustelu

Näytelmässä on repliikin lisäksi paranteeseja. **Paranteesi** on kirjoittajan selitys siitä, missä näytelmä tapahtuu, mitä näyttelijä tekee tai mitä lavalla pitää olla.